

«Дедолларизация» саясатының ұлттық экономикаға әсері: артықшылықтары мен кемшіліктері

Аннотация. Ел экономикасының долларға тәуелділігі валюта нарығының құбылмалылығының негізгі факторы ретінде қарастырылып, халықтың ұлттық валютаға деген сенімін жоғалту қаупін тудырады. Бұл орайда, мемлекеттің дедолларизация саясатын жүргізуі елдегі есеп айырысу мен валюталық операциялардағы ұлттық валютаның ролін нығайту жолындағы басты қадамдардың бірі болып табылады.

Мақаланың мақсаты – дедолларизация саясатының негізгі себептерін анықтау, бұл үрдістің ел экономикасына әсерлерінің негізгі артықшылықтары мен кемшіліктерін талдау, оның елге алып келетін негізгі салдарын анықтау, валюта бағамдарының өзгермелілігінің бұл үрдіске әсер етуі және халық пен корпоративті сала өкілдерінің салымдарды жасаудағы ұлттық валютаға деген қызығушылық пен сенімділік деңгейін талдау. Қазақстан Ұлттық Банкінің валюталар бағамдары мен депозиттік салымдар бойынша соңғы статистикалық мәліметтері пайдаланылып, әлемдік COVID-19 пандемиясының ҚР ұлттық экономикасы мен ұлттық валютасы теңгенің тұрақтылығына тигізген әсері талқыланды. Зерттеу барысында дедолларизация саясатының салдарынан пайда болған проблемалар анықталды. Мемлекеттің дедолларизация саясатының құбылмалы валюталық бағамдар мен доллардың халықаралық валюта нарығындағы нық позициясы жағдайында максималды тиімділігін қамтамасыз етуге кейбір негізгі ұсыныстар жасалды.

Түйін сөздер: дедолларизация, ұлттық валюта, есеп айырысулар, валюта бағамдарының ауытқуы, депозиттік салымдар, банктік салымдар.

DOI: <https://doi.org/10.32523/2079-620X-2021-1-191-200>

Кіріспе

Ұлттық экономиканың дедолларизациясы – бұл халықаралық есеп айырысудың негізгі валютасы ретінде доллардан бас тарту процесі. Долларды пайдалану деңгейінің біртіндеп төмендеуі туралы мәселе үнемі көтеріліп келе жатқанына қарамастан, ол туралы белсенді түрде тек 10 жыл бұрын айтылды. Оның негізгі себебі – 2008 жылғы әлемдік қаржы дағдарысынан кейін әлем елдерінің экономи-

калары американдық қаржы жүйесіне тәуелді екендігі айқын болған еді. Ал, керісінше, долларизация, яғни құн, жинақ және төлем өлшемі ретінде шетелдік валютаны, нақтырақ айтқанда, долларды қолдану әр елдің отандық қаржы жүйесінің басты мәселелерінің бірі ретінде танылады.

АҚШ доллары елдер арасындағы сауданың негізгі валютасы болып саналатындығы, ал Американың импорты мен экспорты әлемдік сауда көлемінің шамамен 10%-ын құрайтыны

жасырын емес, ал есеп айырысу бірлігі ретінде доллар халықаралық келісімшарттардың 40%-ында қолданылады.

Сондықтан соңғы онжылдықта доллар біртіндеп басқа валюталармен алмастырылып, тиісінше американдық қаржы институттарына (көбінесе ресми түрде халықаралық, бірақ іс жүзінде АҚШ-тың бақылауында болатын) баламалар құрылып отыр. Сәйкесінше, дедолларизация – көпполярлы әлемге көшудің маңызды тенденцияларының бірі. Мұнда Қытай, Ресей, Үндістан, Бразилия және басқа да ірі державалар әлемнің альтернативті қаржы орталықтары роліне талпынып отыр.

Дедолларизация үрдісі әлемде 2014 жылдың екінші жартысында күрт үдей түсті – бұл Батыстың әрекеттеріне жауап түрінде сипатталды, атап айтқанда, американдықтардың украиналық дағдарысқа араласуы, қытайлықтардың Гонконгтағы түрлі түсті революция жасауға әрекеті және Батыс елдерінің ХВҚ-ға бақылауды қайта қараудағы ірі дамушы елдердің пайдасына бөлуден бас тартуы болды. Бұған қоса, батыстық емес елдер АҚШ пен ЕО үстемдік ететін қазіргі әлемдік қаржы институттарындағы ролін арттыруды көздеп отыр. Сонымен қатар, БРИКС елдері баламалы халықаралық қаржы институттарын қалыптастыру бойынша іс-шаралар жүргізуде.

Сәйкесінше, Қазақстанда дедолларизация мәселесі ертеректе талқыланған болатын, ал қазір ол бірінші рет мемлекеттік деңгейдегі мәселе ретінде шешімін анықтауды талап етіп отыр. Бұл, біріншіден, *экономикалық мәселелерге байланысты*, өйткені долларға шамадан тыс тәуелділік валюта нарығының тұрақсыздығының негізгі факторы ретінде қарастырылады. Тиісінше, бұл тәуелділікті төмендету девальвацияға балама ретінде анықталады. Екіншіден, *саяси фактор* да бар. Қазақстан дамыған 30 елдің қатарына қосылуды мақсат етіп, Экономикалық ынтымақтастық пен даму ұйымы (ЭЫДҰ) «байлар клубы» стандарттарын енгізуде. Сондықтан біз долларизациядан, яғни дамушы елдерге тән болатын «жағымсыз аурудан» зардап шекпеуіміз керек. Экономикасы тұрақты даму үрдісінде-

гі мемлекет ретінде біз өз валютамыздың ел ішінде басым болатындығын алға тартуымыз қажет.

Зерттеу әдістері

Мақала жазу барысында эмпирикалық және теоретикалық әдістер, нақтырақ: талдау, синтез, дедукция, индукция, салыстыру, бақылау әдістері қолданылды. Дедолларизация саясатын жүргізудегі экономикалық процестерді жеке бөліп қарастыру арқылы оларға талдау жасап, жиналған ақпаратты тұтасымен синтездеу жүргізілді.

Зерттеудің теориялық негізі болып отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері алынды.

Зерттеу барысында индукция әдісі арқылы алынған нәтижелер теориялық түрде дедукция әдісі арқылы негізделді.

Нәтижелер мен талқылаулар

Қолданыстағы айырбас бағамы саясатына сәйкес ұлттық валюта бұрынғыдай фундаменталды факторлардың ықпалында қалады, олардың бастысы *мұнай бағасы* болып табылады. Дәл осы жылдың қыркүйек айында мұнай бағасының төмендеуі теңгенің айырбас бағамына айтарлықтай қысым жасады, бұл өз кезегінде соңғы айлардағы ең үлкен әлсіреу деңгейін көрсетті. Сонымен, қыркүйекте COVID-2019 таралуының екінші толқыны мен әлемде жаңа шектеу шараларын енгізу жағдайында әлемдік экономиканың қалпына келуінің баяулау қаупінің өсуіне байланысты мұнай бағасы 9,6%-ға төмендеді. Мұнай бағаларына оған деген сұраныстың потенциалды шектеулері және ұсыныстың артуы туралы жаңалықтар қосымша қысымды көрсетті. Ливияның тау-кен компаниялары сегіз айлық мұнай кен орындары мен порттарының блокадасынан кейін мұнай өндіруді қалпына келтіру туралы хабарлады. Үндістанда мұнайға деген сұраныс төмендеді.

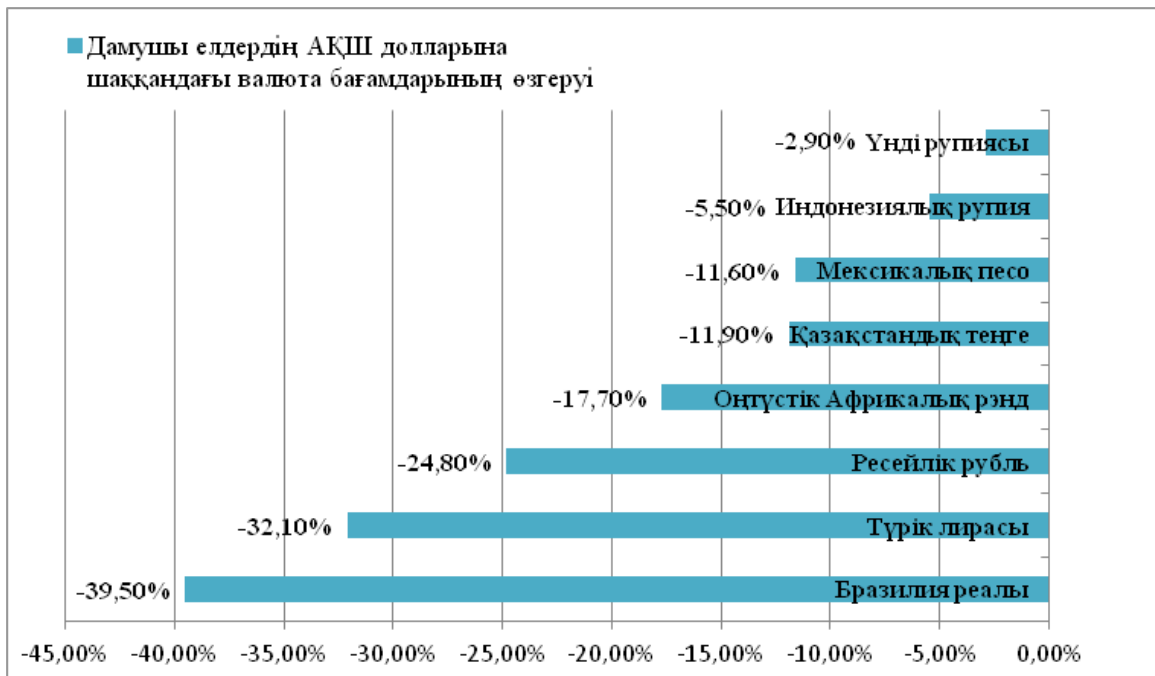
Мұнай бағасының өзгеруінен басқа, теңге айырбас бағамына әлемдік экономикадағы жалпы тенденциялар әсер етеді. Мысалы, да-

мушы елдердің ұлттық валюталарына (EM, emerging markets) қосымша қысым инвесторлардың қызығушылығының жалпы төмендеуімен және АҚШ-тағы ынталандыру шараларына деген сенімсіздікпен байланысты әлемдік нарықтарда белгілі бір кезеңдерде доллардың нығаюы арқылы жасалады. Нәтижесінде осы жылдың қыркүйегінде түрік лирасы бір айда 5,9%-ға, Аргентиналық песо – 2,7%-ға әлсіреді, ал Мексика, Бразилия және Индонезия валюталары 2,2-2,7%-ға төмендеді. Бұл статистиканы келесі диаграммадан көруге болады (1-сурет).

Қазақстан Республикасының ұлттық валютасының айырбас бағамына әсер ететін маңызды факторлардың бірі – бұл негізгі сауда серіктестері елдерінің, ең алдымен Ресейдің валюта бағамы. Теңгемен салыстырғанда рубль бағамы құбылмалы. Егер жыл басынан 20-қазанға дейін теңге 12,0%-ға әлсіреген болса, онда Ресей рублі бірден 24,8%-ға төмендеді. Бұл жағдай көптеген факторлардың әсерінен болды. Олардың ішінде Беларусьтегі жағдай мен Қарабах аймағындағы қақтығыс

геосаяси тәуекелдердің күшеюін, Еуропа Одағының Ресейге қарсы жаңа санкцияларын, сондай-ақ әлемдік инвесторлардың тәуекелдік қызығушылығының төмендеуін атап өтуге болады. Теңге мен рубльдің әртүрлі әлсіреу қарқыны паритетке әсер етті. Егер жыл басында рубльді 6,2 теңгеге сатып алуға болатын болса, жақында бір рубльдің құны 5,5–5,6 теңгені құрады. Сонымен бірге тек рубльге қысым жасайтын Ресейге тән санкциялық факторлары теңгеге әсер етпейтіндігін ескеру керек, сондықтан теңгенің динамикасы рубль динамикасына сызықтық түрде ілеспейтін болады [1].

Жалпы алғанда, Қазақстан оң фискалды саясаттың және дер уақытында қабылданған шаралардың арқасында басқа дамушы елдермен салыстырғанда тұрақты позицияға ие. Жыл басынан бері қазақстандық теңге көптеген ЕМ валюталарынан азырақ жоғалтты, тек Үндістан мен Индонезия рупияларынан, сондай-ақ Мексика песосынан ғана ұтылды. Мұнай нарығы мен ЕМ валюталарының динамикасы негізіндегі сыртқы факторлардың күрт



Сурет 1 – 2020 жылдың басынан 2020 жылдың қазан айы аралығындағы дамушы елдердің АҚШ долларына шаққандағы валюта бағамдарының өзгеруі, %

Ескерту – диаграмма [1] дереккөзінен алынған.

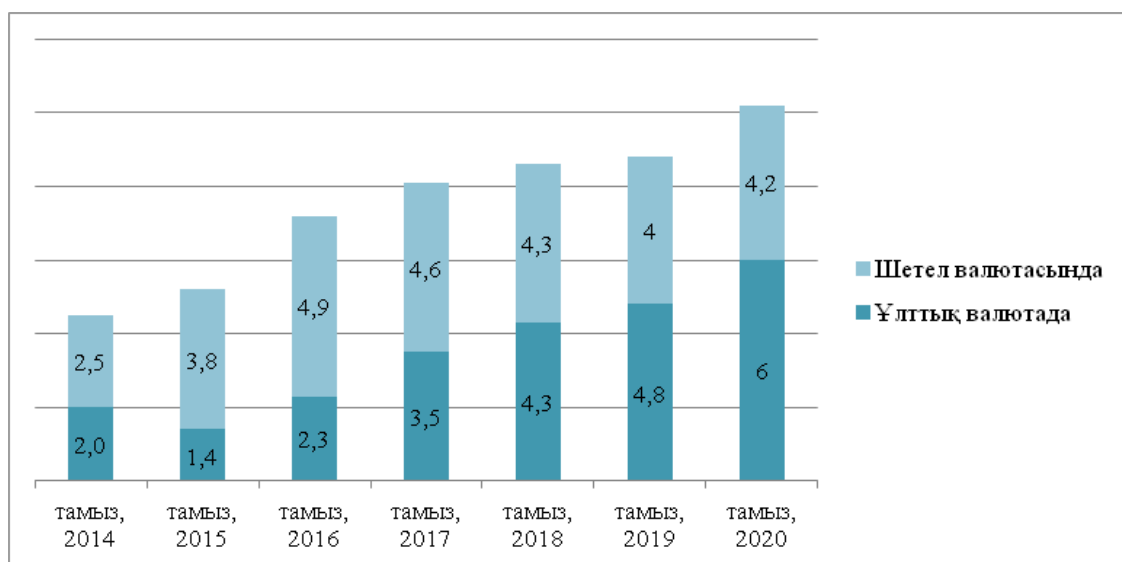
нашарлауы байқалған қыркүйекте шамадан тыс тұрақсыздықты түзету үшін Қазақстан Ұлттық Банкі ағымдағы жылдың наурызынан бастап алғаш рет 232 миллион АҚШ доллары мөлшерінде валюталық интервенциялар жүргізді. Сонымен қатар теңгені қолдау республикалық бюджетке кепілдендірілген трансферт бөлу шеңберінде Ұлттық қордың активтерінің конвертациясы, сондай-ақ квазимемлекеттік сектор компанияларының экспорттық валюта түсімдерінің бір бөлігін сатуы сияқты шаралармен қамтамасыз етіліп, қыркүйек айында олар 300 миллион АҚШ долларын құрады.

Сыртқы күйзелістер мен әлемдік экономикадағы құлдырауға қарамастан, Қазақстанда депозиттердің дедолларизация үрдісі жалғасуда. Қазақстандықтардың теңгеге деген сенімі жоғары болып қалады және қалыпты қарқынмен өсуде. Ағымдағы жылдың тамыз айының соңына қарай Ұлттық банктегі халықтың ұлттық валютадағы депозиттеріндегі үлес салмағы 59%-ды немесе 6 трлн теңгені құрады, бұл өткен жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 25,5%-ға артық (4,8 трлн теңге немесе жалпы салым сомасының 54,6%-ы).

Тиісінше, шетелдік валютадағы халықтың салымдарының үлесі бір жыл ішінде 45,4%-дан 41%-ға дейін төмендеді [2].

Шетел валютасындағы депозиттер бойынша нөлге жуық пайыздық мөлшерлеменен салыстырғанда салыстырмалы түрде теңге бойынша жоғары мөлшерлемелер теңгемен жинақтаудың тартымдылығын қамтамасыз ететін фактор болып табылады. Мәселен, ағымдағы жылдың тамыз айының соңында заңды тұлғалардың тартылған депозиттері бойынша банктердің теңгедегі сыйақы мөлшерлемесі – 7,2%, ал шетел валютасында – 0,7%-ды ғана құрады. Өз кезегінде жеке тұлғалар үшін қойылым теңгемен – 9,8%, шетелдік валютада – 1,4%-ды құрады [1]. 2014-2020 жылдар аралығындағы Қазақстан банктеріндегі халықтың ұлттық және шетел валютасындағы депозиттерінің үлесін 2-суреттен, ал Ұлттық валютадағы ҚР Екінші деңгейлі банктеріндегі (ЕДБ) халық салымдарының үлесін 3-суреттен көре аламыз.

Бірақ бұл сандар біздің еліміздің доллармен күрестегі нақты бір деңгейдегі жетістігін анықтай алады ма деген сұрақ туындайды.



Сурет 2 – 2014-2020 жылдар аралығындағы Қазақстан банктеріндегі халықтың валюталардағы депозиттері, трлн тг

Ескерту – диаграмма [1] дереккөзінен алынған.

Осыдан бірнеше жыл бұрын белгілі экономист Петр Своик өз сұхбатында нақты дедолларизация Қазақстан үшін тек Еуразиялық экономикалық одақ (ЕАЭО) аясында мүмкін екенін айтқанын еске түсіретін болсақ, қатаң санкциялар жағдайында Ресей өзінің ішкі экономикасын белсенді дамытады, сыртқы факторларға тәуелділікті едәуір азайтады және априори одақтағы серіктестерін осы жолға қосады. ЕАЭО мүше елдерінің осы мәселені ағымдағы өзектілігін еске түсірсек, оның айтқандары шындыққа жанасады. Сонымен қатар, жақында Беларусь алдымен одақтың басқа мүшелерін доллармен төлемдерден бас тартуға шақырды, содан кейін Армения осындай бастамамен шықты.

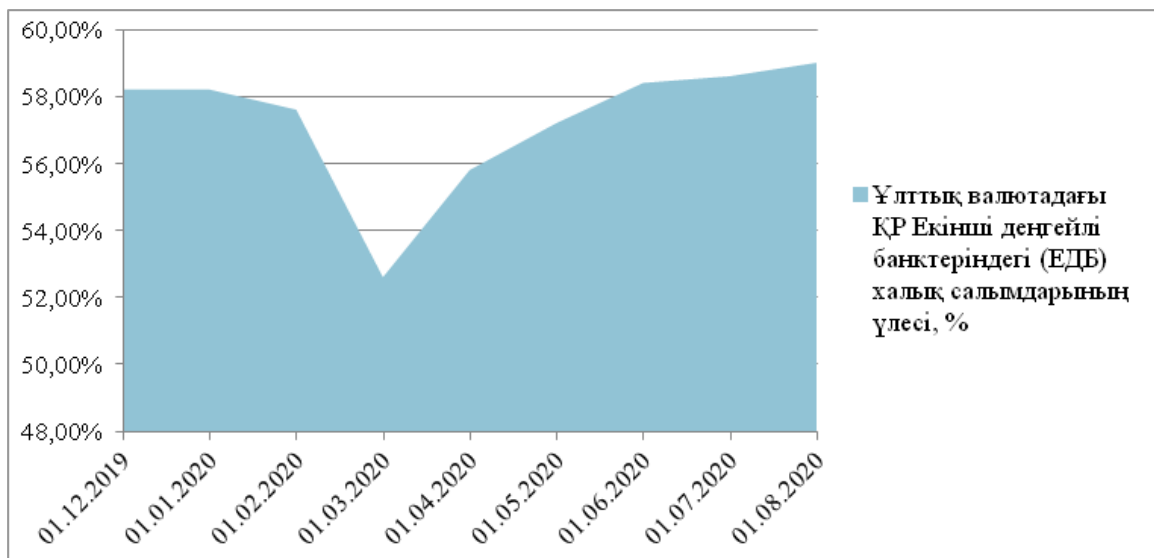
Әрине, бұл ұсыныстардың толығымен жүзеге асуы ықтимал. ЕАЭО елдерін американдық валютадан бас тартуға итермелейтін ұрандар осы қауымдастық құрылған бес жыл ішінде үнемі айтылып жүрді, және олар айтқандай, әлі де бар. Дегенмен, нақты қазір осыған байланысты кері байланыстың болуы мүмкін, себебі бүгінгі күні ЕАЭО-ның негізгі сауда серіктестерінің бірі Қытай өзара есеп

айырысуда доллардан бас тартуға итермелеп отыр.

«Қытай бастамасының» әсері қазірдің өзінде Ресей мысалында айқын көрінеді. Соңғы РИА жаңалықтары бойынша, «осы жылдың бірінші тоқсанында Ресей мен Қытай арасындағы сауда операциялары бойынша есеп айырысудағы доллардың үлесі тарихта бірінші рет 50%-дан төмендеп, 46%-ға жетті. Қазір ондағы еуро үлесі 30%-ды, ал ұлттық валюталар – рубль мен юаньдікі 24%-ды құрайды» [2].

Халықаралық тәжірибеде экономикадағы доллар үстемдігімен күрестегі «бірлескен күш-жігерді» – атап айтқанда, БРИКС елдері мен Еуропалық Одақтың іс-әрекеттері туралы айтуға болады. Біз, әрине, Жапония сияқты жалғыздықта сәтті күресуге тырыса аласыз. Бірақ бұл үшін біз өз экономикамызды шынымен қалпына келтіруіміз керек, экспорттық әлеуеті жоғары түпкі өнімді шығаратын өндіріс орындарын құруымыз керек. Сонымен қатар, бұл процесс ауқымды және бұқаралық сипатта жүруі керек.

Долларизация құбылысы кез-келген елде қандай-да бір түрде байқалатынын түсіну



Сурет 3 – Ұлттық валютадағы ҚР Екінші деңгейлі банктеріндегі (ЕДБ) халық салымдарының үлесі, %

Ескерту – диаграмма [1] дереккөзінен алынған.

қажет, бірақ бұл әсіресе ұлттық валюталары қатты құбылмалылыққа ұшыраған елдерде көрінеді. Соңғы 15 жылда теңгенің долларға шаққандағы бағасы үш еседен астам деңгейге арзандады, ал айырбас бағамының күрт секірістері шамамен бес жылда бір рет болды.

Дедолларизация үрдісі келесі формаларда жүреді:

- ішкі есеп айырысуларда долларды пайдалануға тыйым салу немесе шектеу;
- елдер арасындағы өзара есеп айырысу-да ұлттық валютаға көшу;
- энергия тасымалдаушы және басқа табиғи ресурстар (мұнай, мұнай өнімдері) саудасында ұлттық валютаға көшу;
- Құрама Штаттардан тәуелсіз жаңа халықаралық банктер, қорлар және басқа қаржы институттарын құру;
- төлем карталары мен банктік аударымдардың ұлттық жүйелеріне көшу (немесе американдық жүйелерге балама, мысалы, қытайлық).
- сыртқы қаржы жүйесіне тәуелділікті азайтатын бизнестің деофшоризациясын және капиталдың шыққан елдеріне қайтарылу саясатын жүргізу.

Егер нақты нәтижелер туралы айтатын болсақ, онда жағдайды өзгертудің алғышарттары жоқ. Қазақстанның ЖІӨ жартысына жуығы экспорттан және оның инфрақұрылымынан құралады – ел өзінің ішінде тұтынылмайтынды өндіреді, ал әлсіз валюта бағамы отандық компанияларға халықаралық нарықтарда тиімді бәсекеге түсуге мүмкіндік береді. Екінші жағынан, ЖІӨ-нің шамамен 1/3-ін импорт құрайды, демек, қазақстандықтар негізінен шетелдік тауарларды тұтынады. Бұл жағдай инфляцияның шетелден келуіне ғана емес, сонымен қатар Қазақстаннан шетел валютасын белсенді түрде «шығарып алуға» ықпал етеді. Тек шетелдік компаниялар ғана емес, сонымен бірге қазақстандық экспортқа қатысты компаниялар да. Нәтижесінде инфляция өте жоғары болады, бұл сәйкесінше, халықты доллардан қорғаныс іздеуге ынталандырады.

Бұл жағдайды заңды тұлғалар бойынша айтатын болсақ, қазіргі заманғы шындық – доллардың елдер арасындағы есеп айырысу-

дың негізгі құралы болып табылатындығында, демек, компаниялардың американдық валютаға деген сұранысы қалай болғанда да өз қалпында қалады: ол төлем құралы ретінде ғана емес, инвестициялау, тәуекелдерді хеджирлеу және т.б. үшін де қолданылады.

Теңгедегі депозиттер долларлық депозиттерге қарағанда едәуір жоғары кірісті ұсынады, бұл ішінара тұрақты әрі қалыпты кезеңдерде халықтың теңгелік депозиттерінің өсуіне ықпал етеді. Соған қарамастан, экономикадағы белгісіздік күшейіп, инфляциялық тәуекелдер пайда бола салысымен, халық бірден доллар сатып алуға жүгіреді. Мұндай жағдайда АҚШ валютасын ұстау ұлттық валютадағы депозиттерге қарағанда жоғары кірісті қамтамасыз етіп, жинақ ақшаны қорғауға мүмкіндік береді.

Біз барлық қиындықтарға, нақтырақ, тамақ бағасының өсуінен бастап, тұрғын үй-коммуналдық қызметтерге деген тарифтердің көтерілуіне доллардың өсіп отырған бағамын кінәлаймыз. Мұндай риторика жалғасқан кезде тұрғындар теңгеге қарағанда долларға сенетін болады. Теңгеге, ұлттық экономикаға, үкіметке, атап айтқанда Ұлттық банкке деген сенімді арттыру арқылы ғана халықтың жинақтау тәртібін өзгертуге болады.

Сонымен, нақтылай айтқанда, ұлттық экономиканың дедолларизация саясатын жүргізудегі негізгі *себептері* келесідей:

- долларға тәуелділікті азайту;
- ұлттық валютаны ілгерілету;
- елдер арасындағы сауда-саттықта әртүрлі валюталарды қолдану;
- АҚШ-пен қарым-қатынасы қиын елдер үшін дедолларизация да логикалық саяси қадам болып табылады (бұл пункті нақты Қазақстанға тиісті емес, көршілес Ресей Федерациясы мен Қытай Халық Республикасы тәжірибесі негізінде қарастыруға болады).

Қазақстандағы нақты дедолларизация шараларына келетін болсақ, ол тарихта 2015 жылдың 20 тамызында басталды. Сол күні доллардың жаңа бағамы белгіленді – 255 теңге. Бұл 19 тамыздағыдан 72 теңгеге артық. Қазақстан Үкіметі ұлттық валютаның еркін айналымға жіберілуі туралы шешім қабылдады. Демек,

нарық енді доллар бағамын анықтайтын болады. Мұндай күрт өзгерістер Қазақстан Ұлттық Банкі теңгенің ауытқу дәлізін кеңейтіп, ұлттық валютаның құнын біртіндеп төмендетуді жоспарлап, 2015 жылдың аяғынан ерте емес 190 теңге бағасын күткеннен бір ай өткен соң болды. Бұл кездегі, долларизация, яғни құндылық, жинақ және төлем өлшемі ретінде шетел валютасын пайдалану отандық қаржы жүйесінің басты зұлымы деп жарияланды [3]. Бұл орайда, сол жылы Премьер-Министрдің бірінші орынбасары Бақытжан Сағынтаевтың басшылығымен жұмыс тобы құрылды, ол экономиканы дедолларизация бойынша шаралар кешенін дайындады. Шын мәнінде, дедолларизация дайындалған іс-шаралар жоспарына сәйкес белгіленген мерзімде шешілетін тапсырма емес. Бұл бюрократиялық емес, бүкіл әлемде белгілі бір дәрежеде кең таралған таза экономикалық құбылыс. Аталмыш үрдіс үлкен дәрежеде дамушы экономикасы бар дамушы елдерге тән. Үкімет пен Ұлттық банктің 2015 жылға арналған экономикалық саясаттың негізгі бағыттары туралы мәлімдемесі жарияланды. Онда дедолларизация міндеті қойылмаған, тіпті ондай термин туралы айтылмайды. Мұның орнына «экономикадағы ұлттық валютаның рөлін арттыру» басымдығы туралы айтылады. Бұл дұрыс деп саналады, өйткені долларизация теңгенің әлсіздігін көрсететін себеп емес, оның салдары болып табылады.

Мәлімдеме бойынша, онда негізгі үш шара ұсынылды:

- Біріншісі – депозиттерге кепілдік беретін «Қазақстандық депозиттерге кепілдік беру қоры» АҚ салымдарының мөлшерін 5 миллион теңгеден 10 миллион теңгеге дейін арттыру.

- Екіншісі – халықтың кепілдендірілген депозиттері бойынша ұсынылатын сыйақы мөлшерлемесінің максималды мөлшерін жылдық 4% -дан 3%-ға дейін төмендету.

- Үшіншісі – тауарлар мен қызметтерге бағаны әдеттегі бірліктерде орнатуға тыйым салу.

Бұл шаралардың барлығы оларды жүзеге асыру бойынша тиісті тетіктерді қажет етті.

Сонымен қатар Үкімет пен Ұлттық банктің мәлімдемесінде орта мерзімді перспективада инфляциялық таргеттеуге көшу туралы айтылды, бұл теңгемен жинақтаудың нақты табыстылығын арттырған болатын. Осылайша, мұнда екі нәрсеге – халықтың депозиттерін доллар мен еуродан теңгеге ауыстыруға, сондай-ақ доллар мен басқа валюталарды бағалықтардан алып тастауына баса назар аударылды.

Бұл саясат бойынша негізгі ұсынылған шаралардың нәтижелеріне келетін болсақ, соңғы пункттен бастайық. Ол ұсыныс сол кезде ең кең резонанс тудырды, бірақ іс жүзінде бұл ағымдағы жағдайға қатты әсер етпейтін ең әлсіз шара еді. Шынында да, доллардың құн өлшемі ретінде алынып тасталуы әлемдік тәжірибеде дедолларизацияның құрамдас бөліктерінің бірі болып табылады. Бірақ бұл, ең алдымен, баға нақты доллармен белгіленген елдерге қатысты. Қазақстанда, бұл тиісінше, тауарлар мен қызметтердің тек шектеулі ассортиментіне қатысты – автомобильдер, жылжымайтын мүлік, туристік пакеттер және т.б. байқалады. Олардың бағасы АҚШ долларында тек жарнамаларда көрсетілуі мүмкін, ал келісімшарттарға келгенде, тіпті ресми прайстарында теңгемен анықталады.

Теңгені нығайтудың екінші бағыттағы шаралары азаматтардың жинақтарына қатысты болды. Оларды ұлттық валютадағы депозиттерге қызықтыру үшін кепілдік мөлшері екі есеге көбейтіледі. Доллардағы депозиттерге деген қызығушылықты болдырмау үшін олардағы сыйақы мөлшерлемесі 3%-ға дейін төмендетілді, яғни теңгедегі депозиттерге қарағанда үш есе төмен болады. Бұл елеулі ынталандыру – бірақ ұлттық валюта тұрақты болған жағдайда ғана. Егер соңғы шарт орындалмаса, онда ынталандыру жұмыс істемейді. Осы орайда, бұл шара бойынша көптеген сындар болған еді. Дегенмен, жоғарыдағы статистикалық мәліметтерге сүйене отырып, нақты айта аламыз: сол жылдың өзінде халықтың кепілдендірілген депозиттері бойынша ұсынылатын сыйақы мөлшерлемесінің максималды мөлшерін жылдық 4%-дан 3%-ға дейін төмендету шарасы жүзеге асты. Бес жылдан соң, 2020 жылы тамыз айы бойынша заңды

тұлғалардың тартылған депозиттері бойынша банктердің теңгедегі сыйақы мөлшерлемесі – 7,2%, ал шетел валютасында – 0,7%-ды ғана құрады, жеке тұлғалар бойынша, сәйкесінше, қойылым теңгемен – 9,8%, шетелдік валютада – 1,4%-ды құрады [1]. Бұл көрсеткіш арқылы Үкіметтің дедолларизация саясаты бойынша жүргізген іс-шараларының негізгілерінің бірі нәтижелі болды деп тұжырымдай аламыз.

Қорытынды

Зерттеу нәтижесін келесідей қорытындылай аламыз: долларға балама жоқ – әлемде құндық негіз (ол – АҚШ доллары, криптовалюта, еуро немесе басқа валюта болуы мүмкін) болмаса, халықаралық экономикалық қатынас болмайды. Экономикада ортақ бір өлшем болмаған жағдайда, әлемдік шаруашылықта елдер арасындағы сауда тоқтайды. Бұл жағдайда міндетті түрде бір валюта әлемдік ақша (құн, өлшем, жинақтау) қызметін атқаруы қажет. Қазіргі таңда әлемдік ақша роліндегі доллардың орын басатын мықты альтернатива жоқ, сол рөлге ие болатын әлемдік

валюталар бойынша тек жорамалдар ғана бар.

Келесі анықтайтын нәтиже, Қазақстан Республикасындағы дедолларизация саясаты өзін толықтай ақтап алды ма, жоқ па, оны ары қарай күшейту керек пе, жоқ па және ұлттық шеңберде ме немесе ЕАЭО шеңберінде жүргізу қажет пе деген сұрақтарға жауап алу қажет болды. Доллардың ұлттық валютаға деген бағамы тек мемлекетке ғана емес, ел экономикасының барлық субъектілеріне қатысы бар, себебі олар шетелмен қатынасады, нақтырақ айтқанда, сыртқы экономикалық қатынастарға түсу үшін міндетті түрде доллар қажет. Себебі әлемдік экономикадағы қаржы-валюталық операциялардың көп бөлігі доллармен жүргізіледі. Сәйкесінше, дедолларизация саясаты арқылы оны ел экономикасынан ығыстыруға ұмтылатын болсақ, өзімізге кері әсерін тигізеді. Елдегі кәсіпкерлердің шетелдік қызметін ұйымдастыруға түрткі болады. Сондықтан да мемлекеттің дедолларизация саясатын жүргізуінің тек артықшылықтары ғана емес, сонымен қатар, кемшіліктері де бар деп қорытындылауға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. НБ РК: Расчеты Ranking.kz на основе данных НБ РК [Электрондық ресурc] - URL: <https://nationalbank.kz/kz/news/daydzhest-novostey-finansovogo-rynka-/10216> (қаралған күні: 05.01.2021)
2. Дедолларизация по-казахски: мы верим в тенге, но держим заначку в долларах? [Электрондық ресурc] - URL: <https://camonitor.kz/35669-dedollarizaciya-po-kazahski-my-verim-v-tenge-no-derzhim-zanachku-v-dollarah.html> (қаралған күні: 05.01.2021)
3. Что произошло в Казахстане 20 августа 2015 года? [Электрондық ресурc] - URL: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/chto-proizoshlo-v-kazahstane-20-avgusta-2015-goda-279544 (қаралған күні: 05.01.2021)
4. Triffin R. Gold and the Dollar Crisis: The Future of Convertibility. - New Haven: Yale University Press, 1960. – 301 p.
5. Дедолларизация в Казахстане работает: люди хранят деньги в тенге. [Электрондық ресурc] - URL: <https://eadaily.com/ru/news/2019/11/15/dedollarizaciya-v-kazahstane-rabotaet-lyudi-hranyat-dengi-v-tenge> (қаралған күні: 09.01.2021)
6. Душенко К.В. Большой словарь цитат и крылатых выражений. – Москва: Эксмо, 2011. - 1216 с.
7. АФК: дедолларизация банковских депозитов продолжается. [Электрондық ресурc] - URL: <https://kapital.kz/finance/85163/afk-dedollarizatsiya-bankovskikh-depozitov-prodolzhayet-sya.html> (қаралған күні: 09.01.2021)
8. О перспективах дедолларизации мировой финансовой системы. [Электрондық ресурc] - URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-perspektivah-dedollarizatsii-mirovoy-finansovoy-sistemy> (қаралған күні: 14.01.2021)

9. Дедолларизация – борьба с отражением проблем, а не решение самих проблем. [Электрон-
дық ресурс] - URL: <https://informburo.kz/mneniya/denis-krivosheev/dedollarizaciya-borba-s-otrazheniem-problem-a-ne-reshenie-samih-problem-19006.html> (қараған күні: 15.01.2021)

Р.Е. Елемесов, А.А. Раимбекова

Казахский национальный университет им. аль-Фараби, Алматы, Казахстан

**Влияние политики дедолларизации на национальную экономику:
преимущества и недостатки**

Аннотация. Зависимость экономики страны от доллара считается ключевым фактором нестабильности валютного рынка и грозит утратой доверия населения к национальной валюте. В этой связи политика правительства по дедолларизации является одним из ключевых шагов в усилении роли национальной валюты в расчетах и валютных операциях в стране.

Цель данной статьи – выявить основные причины политики дедолларизации, проанализировать основные преимущества и недостатки воздействия этого процесса на экономику страны, определить его основные последствия для страны, влияние волатильности обменного курса на этот процесс, а также уровень интереса и доверия со стороны физических лиц и корпоративных инвесторов. Использована последняя статистика Национального банка Казахстана по обменным курсам и депозитам, обсуждено влияние глобальной пандемии COVID-19 на стабильность национальной экономики и национальной валюты тенге. В ходе исследования были выявлены проблемы, возникшие в результате политики дедолларизации. Были сделаны некоторые ключевые рекомендации для обеспечения максимальной эффективности государственной политики дедолларизации в контексте плавающих обменных курсов и сильной позиции доллара на международном валютном рынке.

Ключевые слова: дедолларизация, национальная валюта, расчеты, колебания обменного курса, депозит, банковские депозиты.

R.E. Elemesov, A.A.Raimbekova

Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

**Effects of dedollarization policy on the national economy:
its advantages and disadvantages**

Abstract. The dependence of the country's economy on the dollar is considered a key factor in the instability of the foreign exchange market and threatens to lose public confidence in the national currency. In this regard, the government's policy of dedollarization is one of the key steps in strengthening the role of the national currency in settlements and foreign exchange transactions in the country.

The purpose of this article is to identify the main reasons for the de-dollarization policy, analyze the main advantages and disadvantages of the impact of this process on the country's economy, determine its main consequences for the country, the impact of exchange rate volatility on this process, as well as the level of interest and trust on the part of individuals and corporate investors. Using the latest statistics from the National Bank of Kazakhstan on exchange rates and deposits, there was discussed the impact of the global COVID-19 pandemic on the stability of the national economy and the national currency tenge. The study identified problems that have arisen as a result of the policy of dedollarization. Some key recommendations were made to maximize the effectiveness of government dedollarization policies in the context of floating exchange rates and strong position of dollar in the international foreign exchange market.

Keywords: dedollarization, national currency, calculations, exchange rate fluctuations, deposit, bank deposits.

References

1. NB RK: Rachety Ranking.kz na osnove dannyh NB RK [Official website of the National Bank of the Republic of Kazakhstan: Ranking.kz calculations based on data from the National Bank of the Republic of Kazakhstan]. [Electronic resource] - Available at: <https://nationalbank.kz/kz/news/daydzhest-novostey-finansovogo-rynka-/10216> (Accessed: 15.01.2021)
2. Dedollarizaciya po-kazahski: my verim v tenge, no derzhim zanachku v dollarah? [De-dollarization in Kazakh: do we believe in tenge, but keep our stash in dollars?]. [Electronic resource] - Available at: <https://camonitor.kz/35669-dedollarizaciya-po-kazahski-my-verim-v-tenge-no-derzhim-zanachku-v-dollarah.html> (Accessed: 15.01.2021)
3. Chto proyzoshlo v Kazakhstane 20 avgusta 2015 goda? [What happened in Kazakhstan on August 20, 2015?]. [Electronic resource] - Available at: https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/chto-proyzoshlo-v-kazakhstane-20-avgusta-2015-goda-279544 (Accessed: 15.01.2021)
4. Triffin R. Gold and the Dollar Crisis: The Future of Convertibility (New Haven: Yale University Press, 1960, 301 p.).
5. Dedollarizatsiya v Kazakhstane rabotaet: lyudy hranyat dengi v tenge [De-dollarization works in Kazakhstan: people keep money in tenge]. [Electronic resource] - Available at: <https://eadaily.com/ru/news/2019/11/15/dedollarizatsiya-v-kazakhstane-rabotaet-lyudi-hranyat-dengi-v-tenge> (Accessed: 15.01.2021)
6. Dushenko K.B. Bolshoy slovar cytat I krylatyh vyrazheniy [A large dictionary of quotes and catchphrases] (Moscow, Exmo, 2011, 1216 p.). [in Russian]
7. AFK: dedollarizatsiya bankovskikh depozitov prodolzhayetsya [AFK: de-dollarization of bank deposits continues]. [Electronic resource] - Available at: <https://kapital.kz/finance/85163/afk-dedollarizatsiya-bankovskikh-depozitov-prodolzhayet-sya.html> (Accessed: 15.01.2021)
8. O perspektivah dedollarizatsii mirovoy finansovoy sistemy [On the prospects for de-dollarization of the global financial system]. [Electronic resource] - Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-perspektivah-dedollarizatsii-mirovoy-finansovoy-sistemy> (Accessed: 15.01.2021)
9. Dedollarizatsiya – borba s otrazheniem problem, a ne reshenie samih problem [De-dollarization is the fight against the reflection of problems, and not the solution of the problems themselves]. [Electronic resource] - Available at: <https://informburo.kz/mneniya/denis-krivosheev/dedollarizatsiya-borba-s-otrazheniem-problem-a-ne-reshenie-samih-problem-19006.html> (Accessed: 15.01.2021)

Авторлар туралы мәлімет:

Елемесов Р.Е. – экономика ғылымдарының докторы, профессор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасының профессоры, Қарасай батыр көш., 95, Алматы, Қазақстан.

Раимбекова А.А. – негізгі автор, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің халықаралық қатынастар факультеті халықаралық қатынастар және әлемдік экономика кафедрасы «әлемдік экономика» мамандығының 2-курс магистранты, Қарасай батыр көш., 95, Алматы, Қазақстан.

Elemesov R.E. – Doctor of Economy, Professor of the Department of International Relations and World Economy, Al-Farabi Kazakh National University, Karasai batyr st., 95, Almaty, Kazakhstan.

Raimbekova A.A. – **The main author**, The 2nd year master student in world economy at the Department of International Relations and World Economy, Al-Farabi Kazakh National University, Karasai batyr st., 95, Almaty, Kazakhstan.